

ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ «ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ» ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ἡ Ἑλληνικὴ θέσι περὶ Σύμπαντος

πλέον μεγαλειώδης ἅμα δὲ καὶ ἡ πλέον σπουδαία διατύπωσις περὶ τοῦ κόσμου εἶναι ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείτου εἰς τὸ «Περὶ Φύσεως» ἔργον αὐτοῦ. «Κόσμον τόνδε, τὸν αὐτὸν ἀπάντων», λέγει ὁ Ἡράκλειτος, «οὔτε τις θεῶν, οὔτ' ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν (αὐτός) ἀεὶ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται πῦρ ἀεὶζῶνον ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα.»

Ἡ θεμελιώδης αὐτῆ ρῆσις τοῦ Ἐφεσίου φιλοσόφου ἐπαναδιατυπώθη ἄλλως πως ὑπὸ τοῦ Παρμενίδου στὴν ἑλληνικὴ πόλιν Ἑλέα στὴν Ἰταλία. Ὁ κόσμος τῶν ἀπειρῶν τῶ πληθει ὄντων, εἶπεν ὁ Παρμενίδης, ἀποτελεῖ ἓνα καὶ μόνον ὄν καὶ τὸ ὄν αὐτὸ εἶναι τὸ Πάν. Τὸ Πάν καταλαμβάνει ὅλον τὸν ἄπειρο χῶρο. Ἄλλωστε καὶ ὁ χῶρος ἀποτελεῖ συστατικὸ τοῦ παντός καὶ ὡς ἐκ τοῦ λόγου τούτου τὸ Πάν ὡς σύνολον εἶναι ἀκίνητον, «οὐλομελὲς καὶ ἀτρεμές». Τὸ Πάν συμφώνως πρὸς τὶς δύο αὐτὲς διατυπώσεις τὴν τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τὴν τοῦ Παρμενίδου εἶναι ἀεὶ ὑπάρχον, προ-ελθὼν ἀφ' ἑαυτοῦ. Τοῦτο, διότι αὐτὴ ὑπῆρξε ἡ μοῖρα τοῦ κόσμου ὡς ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι ἡ δυνατότης αὐτῆ ἔλαχε νὰ εἶναι ἀεὶ ὑπάρχουσα ὡς ἐκ τῆς ἀνάγκης, αὐτὴ δὲ ἀπέκλεισε τὴν ὑπαρξίν πάσης ἄλλης δυνατότητος. Ὡς ἐκ τοῦ ἀκινήτου ὅμως τοῦ ὅλου, τοῦ Παντός, κατὰ τὸν Παρμενίδην, καὶ ἵνα τὸ Πάν μὴ ἀσφυνκτιᾶ ἐν ἀκινήσιᾳ εὐρισκόμενον, ἦλθεν ὡς ἐκ τῆς ἀνάγκης ἡ νομοτέλεια ἐκεῖνη, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει εἰς τὸ Πάν νὰ κινῆται ἀεὶ ἐσωτερικῶς καὶ οὔτω «νὰ λειτουργῇ ὡς ζῶν ὄν.

Πέραν τῶν δύο αὐτῶν διατυπώσεων οἱ Πυθαγόρειοι ἔλεγον, ὅτι τὸ Πάν εἶναι ἀριθμὸς παμμέγιστος, ἀεὶ συντελούμενος. Τοῦτο ἐσήμαινε, ὅτι τὸ Πάν ἀεὶ ὑπάρχει, ἀλλὰ καὶ ἀεὶ ἐξελίσσεται. Ὅπως ὅμως ὁ Ἡράκλειτος ἐθεώρει, ὅτι τὸ Πάν διέπεται ὑπὸ μιᾶς ἀρχῆς, τὴν ὁποία ὠνόμασε πῦρ: («ἐκ πυρὸς τὰ πάντα συνιστάναι καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύεσθαι πάντα δὲ γίνεσθαι καθ' εἰμαρμένην καὶ διὰ τῆς ἐναντιοτροπῆς ἡρόσθαι τὰ ὄντα καὶ πάντα ψυχῶν εἶναι πλήρη»), ἔτσι καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, οἱ ὁποῖοι ἐσυμβόλιζον ἐκάστη ἔννοιαν δι' ἐνὸς ἀριθμοῦ, καὶ τὴν μίαν ἀρχήν, δηλαδὴ τὸ πῦρ τοῦ

Ἡρακλείτου, ἡ ὁποία καί κατ' αὐτοὺς διέπει τὸ Πάν, ἐσυμβόλισαν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 1. Ὁ ἀριθμὸς 1, εἶπον, ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο λειτουργίας –δύο «οὐσίας»– ὡς οἱ Πυθαγόρειοι ὠνόμαζον τὶς λειτουργίες αὐτές, εἰς τὴν μονάδα καὶ τὴν ἀόριστον δυάδα. Καὶ τὴν μὲν μονάδα ὠνόμαζον αἰθερικὴν καὶ ἄτμητον ἢ συνεχῆ οὐσίαν, τὴν δὲ δυάδα ὠνόμαζον μεριστὴν οὐσίαν.

Ἀντίστοιχος ἔννοια τῶν δύο οὐσιῶν τῶν Πυθαγορείων ἦτο κατὰ τὸν Ἡράκλειτο τὸ ἀδιαίρετο καὶ τὸ διαιρετὸ πῦρ – τὸ ἀθάνατο καὶ τὸ θνητὸ πῦρ. Οὕτω τὸ πῦρ ὑπὸ γενικὴν ἔννοιαν ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸν ἀριθμὸν 1 τῶν Πυθαγορείων, τὸ ἀδιαίρετο ἢ ἀθάνατο πῦρ εἰς τὴν πυθαγορικὴν μονάδα καὶ τὸ διαιρετὸ ἢ θνητὸ πῦρ εἰς τὴν πυθαγορικὴν ἀόριστον δυάδα. Ἐπειδὴ ἡ ἀριθμοποίησις τῶν πάντων προϋπέθετε μαθηματικὸ νοῦ καὶ ἐπειδὴ οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων δὲν διαθέτουν τέτοιο νοῦ, ὁ Ἀριστοτέλης ἀργότερα προέβη εἰς τὴν ἀπομαθηματικοποίησιν τῆς Φιλοσοφίας, γιὰ νὰ μὴ δημιουργοῦνται παρεξηγήσεις.

* * *

καὶ κατὰ τὶς τρεῖς αὐτὲς διατυπώσεις περὶ Κόσμου, ὡς καὶ κάθε ἄλλη ἑλληνικὴ διατύπωσι, οἱ ὁποῖες ὅλες μαζί συνιστοῦν τὴν μία καὶ μόνη ἑλληνικὴ θέσιν περὶ Κόσμου, ἀντιστρατεύομενες τὴν μίαν ἀρχή, ἡ ὁποία διέπει τὸ Πάν, δυνάμεις δὲν ὑπάρχουν. Τὰ πάντα διέπονται ὑπὸ τῆς παγκοσμίου νομοτέλειαι, διὰ τῆς ὁποίας τὰ ὄντα φύονται καὶ ἀποφύονται καὶ κατὰ τὸν Ἡράκλειτο «τὰ πάντα ρεῖ καὶ οὐδὲν μένει καὶ πάντα ψυχῶν εἶναι πλήρη». Οὕτω εἰς τὴν παγκόσμιον αὐτὴ ροή, ἡ ὁποία κινεῖται δίκην ποταμοῦ, προπορεύονται πρῶτον οἱ μεγάλες, οἱ θεῖες ψυχῆς καὶ ἔπονται οἱ μικρές, οἱ μὴ θεῖες ψυχῆς (Πλάτων, «Φαῖδρος»). Εἶναι δὲ μεγάλες ψυχῆς, αὐτές, ποὺ ὑπάρχουν στὰ αὐτόφωτα ἀστέρια, ὡς αἰτία ὑπάρξεως αὐτῶν, ἐδραζόμενες καταστάσεις· καὶ εἶναι μικρές ψυχῆς οἱ ὡς αἰτία ὑπάρξεως καταστάσεις τῶν ὄντων, τὰ ὁποῖα φύονται ἐπὶ τῶν θερμοκοιτιδῶν τῶν δημιουργούμενων ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ νόμου, ὡς ἐκ τῶν ἐπὶ μέρος ἐπικρατουσῶν συνθηκῶν. Μία δὲ θερμοκοιτίς εἶναι καὶ ἡ Γῆ.

Ὅλες ὅμως οἱ ψυχῆς, καὶ οἱ μεγάλες καὶ οἱ μικρές, ἔχουν κοινὴ τύχη, διότι ὅλες ἀκολουθοῦν τὸν παγκόσμιο ρυθμὸ. Τοῦτο, διότι «πάντα γίνεται δι' ἀνάγκην θεῖην» κατὰ τὸν Ἡράκλειτο. Οἱ δὲ ψυχῆς ἀπὸ σημείου τινὸς καὶ ἄνω –μᾶλλον ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως αὐτῶν καὶ ἄνω– μετέχουν τῆς παγκοσμίου πολιτείας, ὅλες δὲ μαζί, ἀκόμη καὶ οἱ κάτω τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως ψυχῆς, ἀποτελοῦν τὴν παγκόσμιο πολιτεία, τὴν ὑφὴ τῆς ὁποίας κατὰ τὸν Πλάτωνα («Φαῖδρος») ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ, καὶ ἡ γλῶσσα τῶν ἀνθρώπων δὲν δύναται νὰ ἱστορήσῃ. Ἡ κοινὴ συνισταμένη τῆς παγκοσμίου αὐτῆς πολιτείας εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ Παντός. Τὸ Πάν ὅθεν εἶναι ἔμφυχο ὄν. Ὅπως ὅμως στοὺς ἀνθρώπους τὸ σῶμα, τὸ φέρον τὴν ψυχὴ ἐκάστου ἀνθρώπου, ἔρχεται στὴν κατάστασιν ἐκείνην, τὴν ὁποία, ἐμεῖς, οἱ ἄνθρωποι, ὠνομάζομε θάνατο, δηλαδὴ ἀποφύεται τοῦτο, ἔστι ἐν τῷ ἀπωτέρω μέλλοντι τὸ ὑλικὸ μέρος τοῦ Παντός, ποὺ εἶναι τὸ σῶμα τοῦ ἐμφύχου τούτου ὄντος, θὰ ἀποφυῆ στὸ σύνολό του, καὶ θὰ ἔλθῃ ἡ παγκόσμιος ἡρεμία τῶν πάντων, ἡ ἐκπύρωσις κατὰ τὸν Ἡράκλειτο. Διότι κατ' αὐτὸν ἡ μὲν ἐπὶ τὴν γένεσιν ροὴ τῶν πάντων καλεῖται

πόλεμος («πόλεμος δὲ πατὴρ πάντων»), ἡ δὲ ἐπὶ τὴν ἐκπύρωση καλεῖται ὁμολογία καὶ Εἰρήνη.

Ἐν καιρῷ ὅμως τῷ δέοντι ἐκ τοῦ βάθους τῆς παγκοσμίου αὐτῆς ἠρεμίας θὰ ἀναδυθῆ κατὰ τὸν Ἡράκλειτο, βοηθούσης πρὸς τοῦτο καὶ τῆς εἰμαρμένης, ἓνα νέο Πάν, καὶ τοῦτο θὰ συνεχίζεται εἰς τὸν ἄπειρο χρόνον, διότι καὶ αὐτὴ τὴν ἔννοιαν ἔχει τὸ λεχθὲν ἀνωτέρω, ὅτι «ὁ κόσμος ἦν, ἔστι καὶ ἔσται πῦρ ἀεῖζων ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα». Τοῦτο ἔχει καὶ τὴν ἔννοια ὅτι, ἐρχομένου εἰς τὴν κατάστασι τοῦ θανάτου ἀστερισμοῦ τινὸς ἢ ἀνθρώπου τινὸς ἐπὶ τῆς Γῆς, ἓνας ἄλλος ἀστερισμὸς ἢ ἓνας ἄλλος ἄνθρωπος εἰς ἓνα ἄλλο σημεῖον τοῦ Παντὸς ἢ τῆς Γῆς, προκειμένου περὶ τῶν ἀνθρώπων, γεννᾶται. Οἱ Πυθαγόρειοι ἀπεκάλουν τὴν παγκόσμιον αὐτὴ διεργασία οὐράνιον μουσικήν, τῆς ὁποίας μέρος ἀποτελεῖ καὶ ἡ κίνησις τῶν ἀστέρων, ἡ κατὰ τὸ ὕλικόν μέρος αὐτῶν ὑπάρχουσα.

Ἐρωτᾶται: ἡ Γῆ ἔχει ψυχὴν; Ἡ Γῆ εἶναι ἀστὴρ ἐτερόφωτος καὶ ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ὅλου σώματος τοῦ Ἥλιου. Ἐπομένως αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ Γῆ δὲν ἔχει ἰδίαν ψυχὴν, διότι ἡ ψυχὴ τοῦ ὅλου πλανητικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖο ἔχει ὡς κέντρο τὸν Ἥλιο καὶ ἀποτελεῖ ἓνα κοσμικὸ ἄτομο, ἓνα κοσμικὸν ὄν, ἐδράζεται στὸν Ἥλιο.

Ἡ ψυχὴ στὴν ἑλληνικὴ ἀντίληψη ἀποτελεῖ τὴν ἐσωτερικὴ φύση τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅλα τὰ ἄλλα τὴν ἐξωτερικὴ. Ἐπομένως ἡ ψυχὴ ἀποτελεῖ κομμάτι τοῦ Σύμπαντος χωρὶς καμμία διάσταση μεταφυσικὴ ἢ ἐξωφυσικὴ, ὅπως συμβαίνει μὲ τὶς περὶ ψυχῆς ἀντιλήψεις τῶν δογματικῶν θρησκειῶν. Ὁ εἰκονιζόμενος πίνακας εἶναι τοῦ Τζῶν Οὐίλιαμ Γουόττερχαους καὶ ἀπεικονίζει τὴν ψυχὴ, ἐνῶ εἰσέρχεται στὸν κῆπο τοῦ Ἐρωτα (1904).

Ποιὰ ὅμως εἶναι ἡ φύσις τῆς ψυχῆς; Μολονότι κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους πολλὰ συγγράμματα φέρουν τὸν τίτλον «Ψυχολογία», δὲν ἔχει διατυπωθῆ σ' αὐτὰ κάτι τὸ συγκεκριμένο περὶ τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς. Ὁ Ἡράκλειτος ὅμως ἀναφερόμενος στὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, λέγει: «Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων ζῶων ἐάσω, περὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου δηλώσω: Ἐσέρπει γὰρ ἐς ἀνθρωπον ψυχὴ πυρὸς καὶ ὕδατος σύγκρησιν ἔχουσα ψυχῆς δὲ πείραιτα οὐκ ἂν ἐξεύροι ὁ πᾶσαν ἐπιπορευόμενος ὁδόν. Οὕτω βαθὺν λόγον ἔχει ψυχῆς ἐστὶν λόγος ἑαυτὸν αὔξων.»

Ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν Ἡράκλειτο εἶναι πῦρ καὶ εἶναι μέρος ἐκ τοῦ λεγομένου ὑπ' αὐτοῦ ἀθανάτου πυρός, τὸ ὁποῖον στὴν περίπτωση τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς εἶναι ἐξατομικευμένο καὶ εἶναι ὃν ἀφ' ἑαυτοῦ πάντοτε αὐξάνον. Εἶναι δὲ ἀόρατο στοὺς ἀνθρώπινους ὀφθαλμοὺς καὶ μέχρι σήμερον καὶ στοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς Ἐπιστήμης. «Ὁκοῦν ὁπότε (ἡ ψυχὴ) μηδενὸς ἀπόλλυται κακοῦ μήτε οἰκείου μήτ' ἀλλοτριοῦ δηλον ὅτι ἀνάγκη αὐτὴ ὃν εἶναι» (Πλάτων, «Πολιτεία», 611, Α). Εἶναι δὲ καὶ ἡ ψυχὴ ἓνα μικρὸ οὕτως εἰπεῖν ἄστρο, καθ' ὅτι μετὰ τὴν ἀπώλεια τοῦ σκαφάνδρου διὰ τοῦ ὁποῖου αὐτὴ διαπλέει τὸν παρόντα κόσμον, ἤτοι μετὰ τὴν ἀπώλεια τοῦ φυσικοῦ σώματος, ἀκολουθοῦσα τὸν φυσικὸ νόμο ἔρχεται στὰ ἀστέρια, στὸν Γαλαξία. «Ἐριφος ἐς Γαλ' ἐπετόμην», λέγει ρητὸ τοῦ 4ου πρὸ σημερινῆς χρονολογίας αἰῶνος, ἀποδιδόμενον στοὺς «Ὀρφικούς, τὸ ὁποῖο ἐρμηνεύεται: «Ἄστρον (ἐγὼ) πετοῦσα πρὸς τὸν Γαλαξία.» (Σαράντος Πάν, «Περὶ Θανάτου», «Δαυλός», τ. 146.)

Ἀπὸ τὰ ἀστέρια ἡ ψυχὴ ἐπανερχεται στὴν Γῆν, ἃν ἡ ἀνάγκη ἐπιβάλλῃ τοῦτο. Ἡ ἐπάνοδος τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς συντελεῖται ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ νόμου τῆ βοήθειά καὶ τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς, ἡ ὁποία στὴν περίπτωσι αὐτὴ συνιστᾷ τὸν πανίσχυρο νόμον τοῦ Εἰδένα. Ἡ Ἀθηνᾶ λοιπὸν φέρει τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ, ἐρχόμενη ἀπὸ τοὺς ἀστέρας, στοὺς Φαίακας. Οἱ δὲ Φαίακες, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸν Ὅμηρον «πάντα ξένον πέμπουσι», πέμπουν αὐτὴν στὴν Γῆ διὰ πλοίου. Τὰ δὲ πλοῖα τῶν Φαίακων πάντοτε κατὰ τὸν Ὅμηρο δὲν φοβοῦνται τοὺς ἀνέμους καὶ τὴν ταραχὴ τῆς θαλάσσης, διότι εἶναι πλοῖα τὰ ὁποῖα τρέχουν «ὡς εἰ περὸν ἢ ἐ νόημα», δηλ. τρέχουν «σὰν τὸ πουλὶ καὶ σὰν τὴν σκέψι», ὅπως μεταφράζει τὸν στίχο ὁ Ἑφταπυλῶτης.

Μὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ ἄλλες πλεῖστες ὄσες διατυπώσεις -ἀπόψεις περὶ ψυχῆς ὑπῆρξαν στοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας, οὐδέποτε ὅμως ἐλέγχθη ἀπὸ αὐτοὺς ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι πνεῦμα. Ὁ λόγος περὶ πνευμάτων ἦλθε ἐπὶ σκηνῆς σὲ μία ἄλλη ἐποχὴ, μεταγενέστερη τῆς μεγάλης ἐποχῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ εἶναι ἔργο τοῦ ἀνθρώπου τῆς Ἀνατολῆς καὶ διὰ τοῦ ἀνθρώπου τῆς Ἐρήμου. Ἡ περὶ Κόσμου θέσις αὐτὴ ὀνομάζεται, ὡς ἤδη ἐλέγχθη, καὶ Δυναρχικὴ περὶ Κόσμου θέσις, Ἀσιατικὴ ἢ περὶ Κόσμου θέσις τῆς Ἀνατολῆς. Κατὰ τὴν θέσι αὐτὴ τὰ πνεύματα εἶναι ἀερῶδεις ὀντότητες περιφερόμενες τῆδε κακίῃσε. Τὰ πνεύματα εἰσέρχονται καὶ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου, πάντοτε κατὰ τὴν θέσι αὐτὴ, ἓνα ἢ πολλὰ μαζί καὶ τότε ὁ ἄνθρωπος πάσχει. Οὐδὲν παραδοξότερον τούτου βεβαίως. Ὡς πνεύματα θεωροῦνται καὶ οἱ λεγόμενοι ἄγγελοι. Ἡ λέξις προῆλθε ἐκ βαναύσου κακοποιήσεως τῆς ἑλληνικῆς λέξεως ἄγγελος, ἡ ὁποία ἐσήμαινε τὸν κατὰ τὸν πόλεμον κυρίως ἀποστελλόμενον ἄνθρωπον, γιὰ νὰ μεταφέρῃ κάποιον μήνυμα. Ὡς πνεῦμα ἐπίσης ἐθεωρήθη καὶ ἡ ψυχὴ. Πνεύματα ὅμως δὲν ὑπάρχουν καὶ ὅλα αὐτὰ εἶναι πλάσματα τῆς φαντασίας τῶν ἀνθρώπων καὶ διὰ τῶν ἀνθρώπων τῶν μὴ σκεπτόμενων κατὰ τὸν ἑλληνικὸ τρόπο.

Πᾶνος Τσίνας

Ἐπίτιμος δ/ντῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης